

Tanulmányok gróf Batthyány Lajos, az első felelős magyar miniszterelnök születésének 200. évfordulója alkalmából

Molnár András

Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig (1807-1848)¹



Batthyány Lajos gróf az egyik legnagyobb múltú és leggazdagabb magyar főnemesi családban született 1807. február 10-én. Ősei elsősorban a törökellenes háborúk során tanúsított vitézségükkel alapozták meg a család vagyonát és hírnevét. Az 1630-ban grófi címet nyert Batthyányak a 18. században, Mária Terézia királynő uralkodása idején jutottak el hatalmuk csúcsára, amikor hercegi rangot szereztek, és a legmagasabb állami, katonai és egyházi méltóságokat töltötték be Magyarországon: Batthyány Lajos Ernő gróf a király helyettese, nádor, Károly a császári sereg fővezére, József pedig hercegprímás volt. Batthyány Lajos – a későbbi miniszterelnök - apja, József Sándor gróf a familia szerényebb tehetségű, grófi ágához tartozott, és az 1790-es években csupán az alhadnagyi rangig vitte

a császári királyi hadseregben. Batthyány Lajos még csak ötéves volt, amikor apja meghalt, és anyja, a horvátországi eredetű családból származó Skerlecz Borbála lett a gyámja. Az ifjú gróf ettől kezdve egészen 19 éves koráig jórészt Bécsben nevelkedett, arisztokrata ifjak katolikus szellemű, bentlakásos intézeteiben, azután pedig egy bölcsészdoktor házában. Közben mindössze egyetlen tanévet töltött Magyarországon; 1819/1820-ban a győri bencés gimnáziumban tanult.

Batthyány Lajos 1826 augusztusában katonának állt, az Itáliában állomásozó császári királyi 32., Esterházy gyalogezred hadapródja lett. Jogi tanulmányait katonáskodása idején, 1826 novemberében fejezte be a zágrábi jogakadémián, majd 1827 áprilisában a császári királyi 9., Frimont huszárezredhez helyezték át, ahol négy évig szolgált alhadnagyként, előbb Itáliában, azután Stájerországban, végül pedig Csehországban. Katonai előmenetelét hátráltatta, hogy örökösödési vitába keveredett az anyjával, aki az apai végrendeletet kijátszva kisajátította a birtokok jövedelmét, és feljelentette a fiát, amiért az könnyelműen adósságokba verte magát. A vitát végül az udvari kancellária segítségével sikerült lezárni, és Batthyány a felnőtt kort elérve, 1831 tavaszán kilépett a katonaságtól, átvette apjától örökölt, zömében Vas megyei birtokait, és legnagyobb uradalmának székhelyén, Ikerváron telepedett le. Személyesen irányítva a gazdálkodást, birtokait néhány év alatt rendbe tette. Uradalmaiban korszerű eljárásokat alkalmazott: bevezette a vetésforgót és az istállózó állattartást, a majorságok tagosított földjein takarmánynövényeket termesztett, eperfákat ültetett, selyemhernyót tenyésztett és selyemgombolyító manufaktúrát alapított, végül pedig cukorrépa termesztésbe fogott és cukorgyárat épített.

Batthyány Lajos gróf magas, szikár termetű, délceg tartású, büszke tekintetű, hosszú, sűrű szakállával komoly és impozáns megjelenésű férfi volt. Az 1830-as években a közéleti pályára készülve tudatosan fejlesztette műveltségét és ismereteit, emellett hosszú külföldi utazásokat tett, bejárta egész Nyugat- és Dél-Európát. 1834 decemberében vette feleségül a hazafias szellemű családban nevelkedő Zichy Antónia grófnőt, aki nagy hatást gyakorolt a férjére, és elősegítette, illetve lelkesen támogatta annak politikai szerepvállalását is.

Batthyány ikervári kastélyában pezsgő társasági élet bontakozott ki az 1830-as években. A gróf kastélyának ajtaja nyitva állott nemcsak az arisztokraták, hanem a

¹ A Ljubljanában, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémián 2007. október 4-én rendezett Batthyány-émlékülésen elhangzott előadás szövege.

környékbeli köznemesség és értelmiség előtt is. Ikerváron egymást követték a nagyszabású vadászatok és lövőversenyek, a fényűző lakomák és bálók, valamint a pompás színelőadások. Batthyány ilyen módon tett szert hírnévre és — később politikai jellegűvé váló — szerteágazó személyes kapcsolatokra.

Batthyány Lajos gróf 1839 júniusában kapcsolódott be a Pozsonyban háromévente ülésező, kétkamarás magyar országgyűlés felsőtáblájának munkájába, és a fiatal, nemzeti érzelmű arisztokratákból – a bécsi császári udvar abszolutista politikáját kiszolgáló magyar kormánnyal, illetve konzervatív kormánypárttal szemben – megszervezte a főrendi ellenzékét. A főnemesi ellenzék valójában az országgyűlés alsótábláján helyet foglaló, Deák Ferenc Zala megyei követ által vezetett ellenzéki köznemeselek liberális célkitűzéseit támogatta. Batthyány azonban ekkor még úgy képzelte – amint 1839 decemberében közzétett politikai programnyilatkozatából is kitűnik –, hogy a polgári fejlődést elősegítő reformokat az arisztokratáknak kell kezdeményezniük és irányítaniuk.

Batthyány az 1839/1840. évi pozsonyi országgyűlésen elsősorban a liberális szabadságjogok (a szólás, a sajtó és a vallás szabadsága) védelme érdekében emelt szót a felsőtáblán, a kulisszák mögött, a nyilvános üléseket előkészítő értekezletek házigazdjaként pedig erős kézzel igyekezett összefogni, és egységes állásfoglalásra készíteni a főrendi ellenzék tagjait. Batthyány és társai különösen a politikai nyilvánosság kiszélesítése terén értek el jelentős eredményeket: megalakították a gyorsírást pártoló egyesületet, és kiharcolták, hogy létrejöjjön az 1840 februárjától vezetni kezdett főrendi napló, a felsőtábla üléseinek hivatalos jegyzőkönyve. Batthyáynak, és a főrendi ellenzék maroknyi – alig 30-40 főnyi – csoportjának is része volt abban, hogy a kormány, engedve az országgyűlés követeléseinek, 1840 tavaszán szabadon bocsátotta a korábban törvénytelenül bebörtönzött politikai foglyokat (köztük Wesselényi Miklós bárót és Kossuth Lajost, az ellenzék hangadóit), azután pedig minden korábbinál kedvezőbb politikai légkörben és szélesebb nyilvánosság előtt folytatható a reformelképzelések vitája.

Az 1841 januárjától megjelenő, Kossuth Lajos ügyvéd által szerkesztett új politikai napilap, a Pesti Hírlap rövid idő alatt a legnagyobb hatású közvélemény-formáló erővé vált, és lerombolta Batthyáynak az arisztokraták vezető szerepével kapcsolatos korábbi elképzeléseit. Az 1840 őszén a magyar fővárosba, Pestre költöző gróf kezdetben ifjúkori példaképével, Széchenyi István gróffal együtt kárhoztatta Kossuth lapját. Batthyány azonban rövidesen félretette sértődését, és egyre inkább azonosult a lap határozott, ellenzéki liberális irányvonalával. Batthyány az Iperegyesület munkájába bekapcsolódva, 1841 novemberében ismerkedett meg személyesen az egyesületet szervező Kossuth Lajossal, aki ekkor már az ellenzék hangadóinak számított. Kapcsolatuk, mely kevésbé barátság, sokkal inkább politikai érdekszövetség volt, hatást gyakorolt mindkettejük pályafutására, sőt befolyásolta az egész magyar liberális ellenzék jövőjét is.

1842 júniusában az Iperegyesület elnökévé választották Batthyányt, és a gróf 1843 februárjától ellátta a Jégverés ellen Kölcsönösen Biztosító Magyar Egyesület, 1844 májusától a Magyar Kereskedelmi Társaság, 1844 júliusától pedig a Pesti Cukorfinomító Gyar-Egyesület elnöki teendőit is, emellett további egyesületekben vagy társaságokban – így például a Gyáralapító Társaságban és az Országos Védegyletben – is igazgatóválasztmányi tag volt. Ezek a társadalmi egyesületek és vállalkozói társaságok Kossuth Lajos liberális érdekegyesítő politikáját valószínűsítették meg, céljuk pedig elsősorban a nemzeti ipar megteremtése, illetve támogatása és fejlesztése volt. Az egyesületek szilárdabb anyagi bázist, nagyobb társadalmi elismertséget nyertek Batthyány csatlakozásával, a gróf viszont – aki saját jövedelméből is jelentős összegeket áldozott az egyesületek javára, és számos társaságban jegyzett nagy értékű részvényeket – ismertséget és megbecsülést szerzett szélesebb társadalmi körökben is.

Batthyány Lajos 1843 májusától 1844 novemberéig ismét a főrendi ellenzékét vezette a pozsonyi országgyűlésen, ekkor azonban már nem csupán a háttérből irányította az ellenzék összehangolt fellépését, hanem maga is sokkal gyakrabban vállalkozott hosszabb beszédekre. Míg az előző diétán, 1839/1840-ben még kevésbé tudott magyarul, ezért inkább csak előre betanult, rövidebb beszédeket tartott, 1843/1844-ben már magabiztosabban, több mint kétszáz alkalommal szólalt fel, és sokszor rögtönözve, a konzervatív szónokokkal vitázva mondott hosszabb beszédet. Batthyány legfontosabb felszólalásaiban keményen bírálta a kormány politikáját, és reformok egész sorát támogatta a városok rendezésétől a közteherhivatal bevezetéséig, vagy a vukovár-fiumei vasút építésétől a börtönök korszerűsítéséig, továbbá felvetette a miniszteri felelősség elvét, sőt a Habsburg Monarchia örökös tartományainak alkotmányos átalakítását is. Miután a kormány megakadályozta, hogy a javaslatok bármelyikéből is liberális törvények szülessenek, elutasító magatartásával még határozottabb összefogásra ösztönözte az ellenzéki erőket.

A magyar liberális ellenzék reformmozgalmának párttá alakulása 1845 novemberében kezdődött, amikor a Pesten tartott értekezleten Batthyány, Deák Ferenc és egy társuk megbízást kapott az ellenzék egyesítésének előkészítésére. 1846 júniusában konferenciát tartottak, ahol Batthyány elnökletével sajtóbizottság alakult, mely az ellenzék elképzeléseinek hazai és külföldi népszerűsítését tűzte ki céljául. 1846 augusztusában és novemberében újabb ellenzéki tanácskozások voltak Pesten, és az utóbbi alkalommal eldöntötték, hogy Batthyány fogja vezetni az egységesülő ellenzékét. Batthyány 1847 januárjában jelentős szerepet vállalt a fővárosi és vidéki ellenzékiet, elsősorban az értelmiségieket tömörítő Ellenzéki Kör megalakításában, azután pedig az ellenzéki programnyilatko-

zat megalkotását szorgalmazta.

Batthyány Lajos mindeközben kapcsolatot keresett a Habsburg Monarchia olasz, cseh és osztrák ellenzéki mozgalmaival, és 1846 novemberében érintkezésbe lépett az ausztriai ellenzék egyik hangadó személyiségevel, Victor Franz von Andrian-Werburg báróval, az ismert publicistával, aki az örökös tartományok alkotmányosságának magyarországi támogatásáért viszonzásul nagyobb sajtónyilvánossághoz juttatta a magyar liberálisokat a német tartományokban.

A magyar liberálisok 1847. március 15-én Pesten tartott konferenciáján elfogadták az ellenzéki program alapelveit, és Batthyány Lajost hivatalosan is az ellenzék Központi Választmányának elnökévé választották. Amikor 1847. június 6-7-én a Batthyány elnökletével tartott országos nagygyűlésen jóváhagyták a magyar liberális ellenzék pártprogramját, az Ellenzéki Nyilatkozatot, Batthyány szervezte meg a nyilatkozat sokszorosítását, valamint hazai és külföldi terjesztését.

A Batthyány vezette ellenzéki párt – melynek operatív irányítását legnagyobb mértékben az elnöklő gróffal szorosan együttműködő Kossuth Lajos végezte – 1847-ben minden korábbinál szervezettebb, országosan összehangolt kampányt folytatott, annak érdekében, hogy párhíveit bejuttassa az országgyűlésre. Batthyány Pest vármegyében minden tekintélyét és nem kevés pénzét latba vetette, sőt személyesen is korteskedett Kossuth követté választása érdekében. Jelentős részben neki köszönhető, hogy Kossuthot Pesten követté választották, és Kossuth személyében rátermett, határozott vezére lett az országgyűlés alsótábláján helyet foglaló ellenzéknek.

Batthyány 1847 novemberétől ismét a főrendi ellenzékot vezette a pozsonyi országgyűlés felsőtábláján, közben pedig Kossuthal együttműködve irányította az országos ellenzékot. A gróf több jelentős, önálló – ám eredménytelen – indítványt is tett a felsőtáblán az utolsó rendi országgyűlés idején. Így például 1847 decemberében felvetette a Habsburg Birodalom egészének alkotmányos átalakítását, 1848 februárjában pedig, a magyar nyelv használatáról szóló törvény vitájában azt javasolta, hogy Horvátország belső ügyeiben használhassa a horvát nyelvet.

1848 első hónapjaiban a pozsonyi országgyűlésen pathetizet alakult ki az ellenzék egységét mérsékelt reformot ígéréssel megbontani igyekvő kormánypárt, és az újkonzervatív Apponyi-kormány megbuktatására

törekvő liberális ellenzék között. Az országgyűlés kiegyenlített erőviszonyait március elején megingatta az itáliai és párizsi forradalmi megmozdulások híre, végleg azonban csak a március 13-i bécsi forradalom változtatta meg az ellenzék javára. Március 14-én a felsőtábla is elfogadta Kossuth március 3-i, alkotmányos átalakulást sürgető felirati javaslatát. A magyar liberális reformellenzék követeléseit összegző felirattal másnap, március 15-én Pozsonyból küldöttség indult Bécsbe, Pesten pedig ugyanekkor kitört a forradalom. A császári udvar a bécsi és pesti forradalmi megmozdulások hatására engedményekre kényszerült. Teljhatalommal ruházták fel a magyar nádort, István Habsburg főherceget, aki március 17-én az uralkodó, V. Ferdinánd szóbeli hozzájárulásával miniszterelnöki megbízást adott Batthyány Lajos grófnak, az ellenzéki párt elnökének.

Magyarország első független felelős kormányának elnöke született vezéregyéniség volt, ám kevésbé a szavak, sokkal inkább a tettek embere, elsősorban gyakorlati politikus, kiváló szervező és irányító. Kortársai rendkívül büszke, öntudatos és magabiztos személyiségnek ismer-

ték; ezt fejezte ki a jelmondata is: „Saját utamat járom”. Batthyány Lajos eszményképe az alkotmányos monarchia, a polgári jogállam volt, és egész politikai tevékenységét a Magyarország társadalmi és gazdasági modernizációját, valamint Habsburg Birodalmon belüli függetlenségét megalapozó reformtörvények kivívásának, majd azok védelmének szentelte.

Felhasznált irodalom

- Ács Tibor: *Batthyány Lajos katonai szolgálatának története* 1826. augusztus 5. - 1831. április 30.
 In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1984. 4. sz. 716-751. p.
Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai. (Sajtó alá rendezte Molnár András) Zalaegerszeg, 1998.
 Erdődy Gábor: *Batthyány Lajos.* (Magyar Szabadelvűek) Bp., 1998.
 Erdődy Gábor: *Batthyány.* – Hermann Róbert: *Szemere.* Bp., 2002.
 Molnár András: *Batthyány Lajos a reformkorban.* Zalaegerszeg, 1996.
 Molnár András: „*Viam meam persequor*”. *Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig (1807-1848).* Bp., 2007.
 Tilcsik György: *Adatok Batthyány Lajos ikervári uradalmának történetéhez.* In: *A Dunántúl településtörténete VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon.* X-XIX. század. (Szerk. Somfai Balázs) Veszprém, 1989. 255-264. p.



Batthyány Lajosné, Zichy Antónia grófnő